

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ 2021

ΜΑΘΗΜΑ

ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΓΕΛ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ

ΜΠΟΦΑΚΟΥ ΓΙΟΥΛΗ – ΓΙΑΛΕΛΗ ΕΡΡΙΚΑ – ΒΑΤΖΑΚΑ
ΥΠΑΠΑΝΤΗ – ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΕΛΕΝΗ – ΤΣΙΑΡΑ
ΣΤΕΦΑΝΙΑ

ΔΙΑΓΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1α.

1. Σωστό (πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική)
2. Σωστό (Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῶ γενεὶ ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν)
3. Λάθος (νενέμηνται δὲ ὧδε ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω)

A1β.

1. Η αντωνυμία «αὐτῶν» αναφέρεται στη λέξη «θηρίων».
2. Το επίρρημα «οὔτω» αναφέρεται στη φράση του κειμένου «ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται».

B1. Η πολιτική αρετή ορίζεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα ως μια σύνθετη αρετή, που περιλαμβάνει την αιδώ, τη δίκη και τη σωφροσύνη. **αἰδώς:** Το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο Ὅροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδώς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης» (412c). Το δίπολο των αρετών αιδώς και δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη και δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του.

δίκη: Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη δίκη δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία: δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Βλ. και τη χρήση της λέξης στην επόμενη (7η) Διδακτική Ενότητα από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη (φάκελος υλικού σελ 62)

Και η «δίκη και η αιδώς» κρίνονται απαραίτητα για κάθε πολίτη, αφού εξασφαλίζουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, τον εμποδίζουν να συμπεριφέρεται εγωιστικά, μισαλλόδοξα και ατομικιστικά και συμβάλλουν στην εμπέδωση της πολιτικής ενότητας και κοινωνικής αρμονίας.

Ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί· Με τη φράση αυτή διατυπώνεται η κοινωνιοπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και τη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας και αλληλοσεβασμού.

α) η αιδώς οδηγεί κυρίως σε αυτό που ο Πρωταγόρας ονομάζει «πόλεων κόσμοι». Η λέξη «κόσμος» σημαίνει εδώ την τάξη, την πειθαρχία, την ευπρέπεια. Η αιδώς, ως εσωτερικό αίσθημα σεβασμού και ντροπής για τις πράξεις που αντιβαίνουν στην ηθική της κοινωνίας, εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά, ευπρεπή και σύμφωνη με τον καθιερωμένο ηθικό κώδικα και συντελεί στην ευταξία και την αρμονική λειτουργία της κοινωνίας.

β) η δίκη παραπέμπει κυρίως στο «πόλεων δεσμοί». Ο Πρωταγόρας φαίνεται να χρησιμοποιεί εδώ τη λέξη με αυτή τη διπλή σημασία της. Πράγματι, το αίσθημα δικαίου και η καθιέρωση και επιβολή κανόνων αποτελούν «δεσμούς» των πολιτών, γιατί επιβάλλουν δεσμεύσεις και περιορισμούς στη συμπεριφορά τους, ώστε να προσαρμόζεται στο δίκαιο και το ορθό. Με τον τρόπο αυτό, όμως, εξασφαλίζεται η ενότητα, η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας, αφού οι πολίτες αποφεύγουν την αδικία, σεβόμενοι το δίκαιο και τα δικαιώματα των συμπολιτών τους.

γ) η έννοια της κοινωνικής συνοχής, που εξασφαλίζουν η δίκη και η αιδώς, δηλώνεται με έμφαση και με τη χρήση του επιθέτου «συναγωγός»: «**συναγωγός**» είναι αυτός που συνενώνει δύο πράγματα. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως οι ηθικές προϋποθέσεις για την επίτευξη της απαραίτητης για την επιβίωση των κοινωνιών ενότητας και συνοχής.

δ) Τα δύο «δώρα» του Δία λειτουργούν συμπληρωματικά, δημιουργώντας σχέσεις «φιλίας» μεταξύ των πολιτών. Η έννοια της «φιλίας» δηλώνει τη σύμπνοια, την ομόνοια, την αλληλεγγύη, τον αλληλοσεβασμό, τη συνεργατικότητα και την εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών, που συμβιώνουν αρμονικά και ισορροπημένα, μέσα σε κλίμα ηθικής ενότητας.

B2.

Η εντολή του Δία για την επιβολή της θανατικής ποινής τονίζεται με τις εξής γλωσσικές επιλογές:

A. παρομοίωση/ μεταφορά: ως νόσον πόλεως

B. συχνή επανάληψη λέξεων: πάντας-πάντες, αλλά και: μετεχόντων-μετέχοιεν-μετέχειν

Γ. χρήση προστακτικής έγκλισης: μετεχόντων, θές

Δ. υποθετικό λόγο: οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν (απλή σκέψη)
ἂν γένοιτο= δυνητική ευκτική, που δηλώνει αυτό που θα μπορούσε να συμβεί στο παρόν-μέλλον

Η πολιτική προϋποθέτει πως ὅλοι οι ἄνθρωποι αποδέχονται κοινές ηθικές αξίες, την αιδώ και τη δίκη, οι οποίες αποτρέπουν τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς, που ήταν υπεύθυνοι για την αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Το σκεπτικό του Δία παρουσιάζεται εντονότερα με την επανάληψη του επιθέτου πᾶς, τη χρήση της προστακτικής έγκλισης και τον υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος. Επομένως, θα ήταν αδιανόητο για τον Πρωταγόρα να μη δοθούν σε ὅλους οι βάσεις και οι προϋποθέσεις της πολιτικής τέχνης, η αιδώς και η δίκη, που αποτελούν το θεμέλιό της.

Συγκεκριμένα, στον διάλογο Δία και Ερμή, ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους, με την αιτιολόγηση-επιχείρημα ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε ὅλα τα μέλη της. Στην πολιτική αρετή, την οποία ο ἄνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη, πρέπει να συμμετέχουν ὅλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της. Στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας φαίνεται να θεωρεί ότι το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες μιας πολιτιστικά προηγμένης κοινωνίας. Η αιδώς και η δίκη ως απαραίτητα στοιχεία της κοινωνικής ζωής, βρίσκουν την πλήρη έκφρασή τους μόνο σε μια δημοκρατική κοινωνία. Υπάρχει η φυσική προδιάθεση, η φυσική καταβολή και η ισομοιρία της πολιτικής αρετής, αλλά αυτή θα χρειαστεί και το κατάλληλο έδαφος για να αναπτυχθεί, και αυτό είναι της δημοκρατικής κοινωνίας.

Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας. Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως») σε ὅποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση ὅποιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το απόλυτο και το απαιτεί με αμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον η επιβολή της ποινής του θανάτου από τον Δία, και συνεπώς η αδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ότι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι έμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

B3.

1. ΛΑΘΟΣ

2. ΛΑΘΟΣ

3. ΣΩΣΤΟ

4. ΣΩΣΤΟ

5. ΛΑΘΟΣ

B4 α.

1. ε
2. γ
3. στ
4. ζ
5. η
6. α

B4 β.

Συχνά οι δημιουργοί αισθάνονται πικρία για τις κριτικές που λαμβάνουν.

Δημιουργοί= καλλιτέχνες

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η νεολαία έχει διαφθαρεί από την έλλειψη Χριστιανικής ανατροφής.

Διαφθείρομαι= αλλοιώνονται ή καταστρέφονται τα ηθικά στοιχεία μου

B5. Τόσο στο παράλληλο όσο και στο πρωτότυπο κείμενο παρακολουθούμε τις απόψεις δύο στοχαστών αναφορικά με την λειτουργία της δικαιοσύνης και της αδικίας ως παράγοντες κοινωνικής οργάνωσης.

Ο Καλλικλής στον διάλογό του με τον Σωκράτη υποστηρίζει ότι η αδικία, δηλαδή όπως την ορίζει, η υπεροχή του ικανότερου και του πιο δυνατού αποτελεί φυσική προαίρεση των ανθρώπινων όντων (Η ίδια ...αδύνατο) ενώ αντίθετα η δικαιοσύνη αποτελεί μια υποκριτική στάση. Ειδικότερα, θεωρεί ότι τα αδύναμα και χωρίς ιδιαίτερες δεξιότητες άτομα έχουν ορίσει ως δίκαιο την ισάξια αντιμετώπιση και τις ίσες απολαβές για όλους σε μια προσπάθεια τους να αποκρύψουν την ανικανότητά τους και να προσπαθήσουν να ελέγξουν και να αποδυναμώσουν τους πιο ισχυρούς (Φοβίζονται... αδικίας).

Στον αντίποδα, ο σοφιστής Πρωταγόρας διατείνεται πως η αδικία είναι παράγοντας κατάλυσης της κοινωνικής οργάνωσης. Οι άνθρωποι ζούσαν διασκορπισμένοι, στα πρώτα στάδια της ύπαρξής τους, και για να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο των άγριων ζώων δημιούργησαν ομάδες συμβίωσης, χωρίς όμως σταθερές δομές. Αδικούσαν ο ένας τον άλλον και δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν διότι δεν υπήρχαν οι κατάλληλοι κανόνες για να επιβάλλουν δεσμεύσεις και περιορισμούς ώστε να εξασφαλιστεί η ενότητα και η συνοχή της κοινωνίας. Οι κανόνες αυτοί αποτελούν το μέσο για την συνύπαρξη των ατόμων αφού αποφεύγουν την αδικία σεβόμενοι το δίκαιο και τα δικαιώματα των συμπολιτών τους.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι ο Πρωταγόρας θεωρεί ότι η φυσική τάση του ανθρώπου είναι να ζει ελεύθερος στη φύση και ότι οι κοινότητες δημιουργήθηκαν από την ανάγκη των ανθρώπων για επιβίωση και ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών. Στο πλαίσιο αυτής της άποψης θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αυτή η συνύπαρξη αποτελεί ένα άτυπο κοινωνικό συμβόλαιο που υποχρεώνει τα άτομα να εξισωθούν και να στερηθούν ορισμένες ελευθερίες τους για να συνυπάρξουν. Αυτή όμως η υποχώρηση και η εξομοίωση, έστω και αν έχει εξαναγκαστικό χαρακτήρα, είναι απαραίτητη για την επιβίωση του ανθρώπινου γένους.

Σε διαφορετική περίπτωση, αν το δίκαιο του ισχυρού που υποστηρίζει ο Καλλικλής εφαρμοστεί στην πράξη επέρχεται αναστάτωση, ανισορροπία στις ανθρώπινες σχέσεις και αυτό οδηγεί στην ρήξη της κοινωνικής συνοχής.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

G1. Ο Άνυτος, λοιπόν, λόγω της κακής αγωγής του γιου του και της δικής του ανοησίας (ή απερίσκεπτης υπεροψίας) ακόμα και μετά από τον θάνατο του, έχει κακή φήμη. Ο Σωκράτης όμως επειδή εξύψωνε (ή εγκωμιάζε) τον εαυτό του στο δικαστήριο, τράβηξε πάνω του τον φθόνο και έκανε(ή παρότρυνε) περισσότερο τους δικαστές να τον καταδικάσουν σε θάνατο. Σε εμένα όμως φαίνεται ότι έτυχε τη μοίρα που αγαπούν οι θεοί (ή εγώ όμως νομίζω ότι από την εύνοια των θεών έχει αποκτήσει τέτοια τύχη).

G2. Στο απόσπασμα του Ξενοφώντος, Απολογία Σωκράτους, ο Ξενοφών σχολιάζει την ψυχική δύναμη με την
Νέο Φροντιστήριο
www.neo.edu.gr

οποία αντέδρασε ο Σωκράτης στην εναντίον του καταδικαστική απόφαση. Ο φιλόσοφος πλέκοντας το εγκώμιο του θεωρεί ότι αυτή η κατάληξη είναι αποτέλεσμα της εύνοιας των θεών (**Σωκράτης δὲ διὰ τὸ μεγαλύνειν ἑαυτὸν ἐν τῷ δικαστηρίῳ φθόνον ἐπαγόμενος μᾶλλον καταψηφίσασθαι ἑαυτοῦ ἐποίησε τοὺς δικαστάς. ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι**). Παράλληλα το πιο δύσκολο κομμάτι της ζωής το απέφυγε και ο θάνατος που του έτυχε είναι ο πιο εύκολος (**τοῦ μὲν γὰρ βίου τὸ χαλεπώτατον ἀπέλιπε, τῶν δὲ θανάτων τοῦ ῥάστου ἔτυχεν**.) Επιπλέον επέδειξε τέτοια δύναμη ψυχής, γιατί αποφάσισε ότι γι' αυτόν ήταν καλύτερο να πεθάνει παρά να εξακολουθεί να ζει, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα υπηρετούσε το αγαθό. Έτσι ούτε και μπροστά στο θάνατο έδειξε δειλία, αλλά εύθυμα τον αποδέχτηκε και πλήρωσε το χρέος του σε αυτόν (**ἐπεὶ γὰρ ἔγνω τοῦ ἔτι ζῆν τὸ τεθνάναι αὐτῷ κρείττον εἶναι, ὥσπερ οὐδὲ πρὸς τᾶλλα τάγαθὰ προσάντης ἦν, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον ἐμαλακίσαστο, ἀλλ' ἰλαρῶς καὶ προσεδέχετο αὐτὸν καὶ ἐπετελέσατο**).

Ο Ξενοφών, λοιπόν, επιβραβεύει τη σοφία και τη γενναιότητα του Σωκράτη και μάλιστα τον θεωρεί τόσο ξεχωριστό που σχολιάζει ως πιο τυχερό άνθρωπο τον οποιονδήποτε μαθητή μαθήτευσε δίπλα σε δάσκαλο πιο χρήσιμο από τον φιλόσοφο (**ἐγὼ μὲν δὴ κατανοῶν τοῦ ἀνδρὸς τὴν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα οὔτε μὴ μεμνήσθαι δύναμαι αὐτοῦ οὔτε μεμνημένος μὴ οὐκ ἐπαινεῖν. εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω**.)

Γ3α. ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι· τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπώτερα.

β. ἔγνω: γνῶθι

ζῆν: ζῆ

τεθνάναι: τεθνηκῶς / τεθνεῶς ἴσθι (και τέθναθι)

Γ4.α. διὰ τὸ μεγαλύνειν: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ἐποίησε (καταψηφίσασθαι), αλλά στην ουσία προσδιορίζει και το φθόνον ἐπαγόμενος.

τοῦ ζῆν: β' ὀρος σύγκρισης από το κρείττον (με α' ὀρο το τὸ τεθνάναι)

τοῦ ἀνδρὸς: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική κτητική από τα τὴν σοφίαν και τὴν γενναιότητα.

ἀξιομακαριστότατον: κατηγορούμενο στο τὸν ἄνδρα μέσω του ρήματος νομίζω.

β. Υποθετικός λόγος: εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.

Υπόθεση: « εἰ δε ... συνεγένετο » / εἰ και οριστική (αορίστου)

Απόδοση: « ἐκεῖνον... νομίζω » / οριστική (ενεστώτα)

Είδος: πραγματικό

Μετατροπή στο προσδοκώμενο (υπόθεση ἔάν και υποτακτική, απόδοση οριστική μέλλοντα):

ἔάν δε τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συγγένηται, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομιῶ.